

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

139:4 • 2019

Gruppkategoriens förvandlingar

Epistemologi, ontologi och politik i Torgny T. Segerstedts studium av grupper 1939–1955

CARL-FILIP SMEDBERG

Uppsala universitet

I denna artikel undersöks gruppkategorin, som är en teori om att samhällen består av ett antal sammanhållande grupper vilka socialiserar och integrerar sina medlemmar genom normer, och som var ett nytt sätt att tänka under svensk mellankrigstid och efterkrigstid. Studien uppmärksammar särskilt filosofen och sociologen Torgny T. Segerstedt. Grupp har under 1900-talet gått från att ses som ett nytt och spännande begrepp till att vara en i närmast självklar del i hur vi förstår samhället. Artikeln visar hur politiska kontexter och epistemologier var djupt sammanbundna med hur samhället konceptualiserades inom modern samhällsvetenskap.

Syfte och frågeställningar

Genom modern samhällsvetenskap har vi lärt oss att se kategorier som klass, familj, individ, nation, och ras.¹ Under mitten av 1900-talet var grupp ett nytt och löftesrikt sätt att tänka om samhället för många aktörer i Sverige och övriga västvärlden. Det sågs som ett botemedel mot politiska och sociala problem. I dag framstår det som ett mycket vagt och allmänt begrepp. Vi ser inte mekanismerna bakom skapandet av grupp som en självklar kognitiv och epistemologisk kategori. Hur ny grupp-

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. Om konceptet samhälle, se Peter Wagner, "An Entirely New Object of Consciousness, of Volition, of Thought": The Coming into Being and (Almost) Passing away of 'Society' as a Scientific Object", i Lorraine Daston (red.), *Biographies of scientific objects* (Chicago 2000). Om samhällsvetenskapernas didaktiska praktiker, se Frans Lundgren, "Making society a public matter: A cultural history of the social sciences' politico-didactics", i Rickard Danell, Anna Larsson & Per Wisselgren (red.), *Social Science in Context: Historical, Sociological, and Global Perspectives* (Lund 2013). Författaren vill tacka de båda anonyma lektörerna samt Frans Lundgren, Ylva Söderfeldt och Bo Eriksson för värdefulla synpunkter på texten.

Carl-Filip Smedberg (f. 1992) är doktorand i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet. Han har tidigare skrivit artikeln "Låginkomsttagarna: Expertis, politik och mediering i formandet av en ny kategori omkring 1968", *Scandia* 84:1 (2018).

E-post: carl-filip.smedberg@idehist.uu.se

kategorin en gång var kan illustreras med marxisten Arnold Ljungdals (1901–1968) kritik år 1927 mot de samhällskommentatorer som talade om ett massamhälle i vardande. Han menar att de inte förstod ”den roll som den organiserade massan – gruppen” som en anglosaxisk forskare med ”ett lyckligt funnet namn kallar den – spelar”.² Att ”grupp” kunde te sig som ett lyckligt funnet namn tycks för oss i dag oförståeligt. Medan lexikon i början av 1900-talet kortfattat beskriver grupp som en militär enhet och gruppteori något som tillhör matematiken, redogör nationalencyklopedin från 1990-talet för ordbildningar som gruppsykologi, gruppdynamik, gruppspråk, gruppvård, grupparbete och grupperapi.³ Grupp-kategorin har blivit ett samhällsvetenskapligt kunskapsobjekt såväl som föremål för nyordsbildningar, vilket pekar på hur begreppet har kommit att samverka i nya kontexter. Torgny T. Segerstedt (1908–1999) spelade en stor roll i denna process.

Artikeln syftar till att studera grupp-kategorin genom Sveriges första professor i sociologi, Torgny T. Segerstedt. Vilka problematiker arbetade Segerstedt utifrån i olika stadier av sin vetenskapliga praktik? Hur konceptualiserade han gruppen som ett studieobjekt? Sociologi definierade han som studiet av grupper, men trots detta är betydelsen av grupp-kategorin för honom och svensk sociologi inte särskilt utforskat.⁴

Segerstedt är intressant att studera för att han både var en representant för mellankrigstidens och efterkrigstidens sätt att konceptualisera och studera gruppen. Detta gör honom unik. Som professor i filosofi under slutet av 1930-talet och första halvan av 1940-talet skrev han ett flertal skrifter om grupp-kategorin för att värna demokratin. Skrifterna kan placeras in i en specifik vetenskaplig och litterär genre med sin egen epistemologi. Runt krigsslutet orienterade sig Segerstedt mot den amerikanska sociologiska metoden och blev 1947 tilldelad Sverige första professur i sociologi, placerad vid den nystartade sociologiska institutionen

2. Citerat från Staffan Källström, *Om barbarers tämjande* (Stockholm 1995) s. 4.

3. *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*, bd. 10, 2 uppl. (Stockholm 1909) s. 440–441; *Nationalencyklopedin: Ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av Statens kulturråd*, bd. 8 (Höganäs 1992) s. 108–110.

4. Anna Larsson är inne på att gruppen var det främsta teoretiska begreppet men hon utvecklar inte innebörden av denna gruppteori: *Det moderna samhällets vetenskap: Om etableringen av sociologi i Sverige 1930–1955* (Umeå 2001) s. 189. Även Katrin Fridjonsdóttir, ”Den svenska sociologin och dess samhälle”, i Katrin Fridjonsdóttir (red.), *Om svensk sociologi: Historia, problem och perspektiv* (Stockholm 1987) s. 251, och Ulla Ekström von Essen, *Folkhemmets kommun: Socialdemokratiska idéer om lokalsamhället 1939–1952* (Stockholm 2003) s. 201–204, uppmärksammar kortfattat detta.

i Uppsala. Under efterkrigstiden fortsatte Segerstedt skriva om gruppen men med annan epistemologisk grund och tilltänkt publik. Även om flera forskare undersökt grupp-kategorin i olika länder under 1900-talet har ingen analyserat denna omvandling.⁵

Bakgrund

De första som skrev om grupp-kategorin tillhörde vad vi i efterhand kommit att kalla socialpsykologin. Amerikanen Charles Cooley (1864–1929) skapade i början av 1900-talet begreppet *primärgrupp*, något han beskrev som en liten gemenskap karaktäriserad av ansikte-till-ansikte relationer medlemmarna emellan, som familjen eller grannskapet. Denna grupp är, menar Cooley, både ett grundblock i samhället och en positiv demokratisk kraft.⁶ Engelsmannen William McDougall (1871–1938) skrev flera böcker under tidigt 1900-talet där han särskilde mellan den organiserade gruppen och den impuls- och känslolösta massan.⁷ I Sverige följde de liberala filosoferna Alf Nyman (1884–1968) och Torgny T. Segerstedt samt den socialdemokratiska filosofen Alf Ahlberg (1892–1979) denna distinktion under mellankrigstiden. De såg alla grupp-kategorin som central för demokratins överlevnad i kampen mot de totalitära ideologiernas massrörelser.⁸ Deras texter bestod av vardagliga exempel, andras forskning, och historiska utläggningar, vilka sammanställdes till synteser – en vetenskapspraktik som historikern Harro Maas kallar ”armchair observers”: teoretiskt och ibland empiriskt arbete utan egna fältinsamlingar av data.⁹ Det var sällan konkreta grupper som empiriskt undersöktes, utan principer för ett nytt sätt att tänka som upprättades.

Grupp-kategorin genomgick en metamorfos i industri- och arbets-

5. Richard Gillespie, *Manufacturing knowledge: A history of the Hawthorne experiments* (Cambridge 1991); Nikolas Rose, *Governing the soul: The shaping of the private self* (London 1999); Daniel Immerwahr, *Thinking small: The United States and the lure of community development* (Cambridge, Massachusetts 2015).

6. Hans-Joachim Schubert, ”The Foundation of Pragmatic Sociology: Charles Horton Cooley and George Herbert Mead”, *Journal of Classical Sociology* 6:1 (2006) s. 54–56.

7. Om konservatismens i McDougalls teorier, se John F. Laffey, ”Social Psychology as Political Ideology: The Case of Wilfred Trotter and William McDougall”, *Historical Reflections / Réflexions Historiques* 12:3 (1985) s. 401.

8. Om Nyman och Ahlberg, se Källström (1995) s. 34. För en av de tidigaste diskussionerna och användningen av McDougalls distinktion mellan grupp och massa, se Malte Jacobsson, *Om statsmoral: Är individen bunden av individualmoralens regler?* (Stockholm 1925).

9. Haaro Maas, ”Sorting Things Out: The Economist as an Armchair Observer”, i Lorraine Daston & Elizabeth Lunbeck (red.), *Histories of scientific observation* (Chicago 2011) s. 206–224.

sociologin. Harvardprofessorn Elton Mayo (1880–1949) kom under 1930-talet fram till att det varken var individuella löneincitament eller en bättre arbetsmiljö utan gruppdynamiken i arbetsgruppen som ökade produktiviteten. Yrkes- och vetenskapsfältet ”human relations” såg dagens ljus. Mayo menade att med upptäckten av grupp-kategorin kunde stridigheter mellan arbete och kapital lösas – arbetarna skulle må bättre och arbetsgivarna öka sina vinster.¹⁰

I England och USA applicerades denna upptäckt från och med 1940-talet på arbetsplatsen, inom armén och samhällsplaneringen för till synes opolitiska mål som ökad effektivitet och välbefinnande. Vetenskapliga tidskrifter som *Autonomous Groups Bulletin*, *The Group*, *Human Organization* och *Sociometry* startades för att studera gruppen som ett viktigt samhälleligt fenomen.¹¹ Under efterkrigstiden blev grupp-kategorin enligt historikern Nikolas Rose ”a crucial means of conceptualizing the social behaviours of the individual, of analyzing the efficiency of all manner of social practices”.¹² I Sverige slog den här inriktningen igenom på 1950-talet inom sociologin.¹³ Här användes grupp-kategorin för att studera människor genom att observera dem i deras rutiner, med intervjuer, enkäter, och statistiska sammanställningar.¹⁴

Teoretisk utgångspunkt och metod

Hur ska vi förstå omvandlingen av grupp-kategorin? Som en teoretisk ingång till studien betraktar jag, i linje med vetenskapshistorikern Lorraine Daston, vetenskapliga objekt som uppkomna och beroende av specifika epistemologier. Forskare urskiljer och stabiliserar vetenskapliga objekt för vetenskapliga kollektiv, menar hon. Daston vill att vi på allvar undersöker vetenskaplig observation: inte som olika metoder, vilka alla leder till urskiljandet av samma fenomen eller objekt, utan som praktiker vilka förändrar ontologin hos vad som studeras.¹⁵ Det är också min utgångspunkt i föreliggande studie.

10. Gillespie (1991) s. 182–202.

11. Immerwahr (2015) s. 30.

12. Rose (1999) s. 52. Hur primärgruppen blev en viktig kategori inom amerikanskt kallt-krig tänkande, se Ron Robin, *The making of the Cold War enemy: Culture and politics in the military-intellectual complex* (Princeton, N.J. 2001) s. 60.

13. Torsten Björkman & Karin Lundqvist, *Från MAX till PIA: Reformstrategier inom arbetsmiljöområdet* (Stockholm 1981) kap. 2.

14. Se exempelvis Gunnar Boalt, *Arbetsgruppen: En undersökning av formell och informell gruppbildning i industrin* (Stockholm 1954).

15. Lorraine Daston, ”On scientific observation”, *ISIS* 99:1 (2008) s. 98.

Många historiker har argumenterat för att ett vetenskapligt skifte inträffade under 1940-talet. I västvärlden byggde de flesta länder upp samhällsvetenskaperna för att bistå välfärdsutbyggnaden, samtidigt ökade trycket på samhällsvetarna i USA att presentera sina studier som värdefria på grund av stora privata finansierares inflytande och Mccarthysismens kommunisthjäxjakt. Europeiska forskare hämtade inspiration efter amerikansk positivistisk samhällsvetenskap, och de äldre filosofiskt inriktade traditionerna marginaliserades. För den nya sociologin i Europa gav det legitimitet åt att likställa metodologin med den naturvetenskapliga.¹⁶ I Sverige byggdes flera samhällsvetenskapliga discipliner upp och stora förhoppningar lades på dem att lösa konkreta välfärdsproblem.¹⁷

Genom denna artikel vill jag kvalificera förståelsen av samhällsvetenskapernas storskaliga genomslag under efterkrigstiden genom att applicera Dastons teori om observation och förändrade ontologier. Genom att följa Segerstedts studier av grupper kommer jag visa hur ett sådant skifte inte bara innebar att nya vetenskapliga intressen, objekt eller sätt att observera uppkom, utan också hur förändrade epistemologier påverkade sätten hur studieobjekten konceptualiserades. Metoden för att undersöka detta blir att biografiskt följa Torgny T. Segerstedt och kvalitativt analysera hans skrifter. Det biografiska anslaget belyser Segerstedt som en aktör bestämd av och agerande inom vissa kontexter, men också en person som bidrog till att förändra svensk sociologi och

16. Hamilton Cravens, "Column Right, March! Nationalism, Scientific Positivism, and the Conservative Turn of the American Social Sciences in the Cold War Era", i Mark Solovey & Hamilton Cravens (red.), *Cold War Social Science: Knowledge Production, Liberal Democracy, and Human Nature* (New York 2012); Mark Solovey, *Shaky foundations: The politics-patronage-social science nexus in Cold War America* (New Brunswick, N.J. 2013) s. 188–200; Andrew Jewett, *Science, Democracy, and the American University: From the Civil War to the Cold War* (Cambridge 2012) s. 225, 342; David Paul Haney, *The Americanization of social science: Intellectuals and public responsibility in the postwar United States* (Philadelphia, Pa 2008) kap. 3; Peter Wagner, *A history and theory of the social sciences: Not all that is solid melts into air* (London 2001) kap 4; Philippe Masson & Cherry Schrecker, *Sociology in France after 1945* (Basingstoke, Hampshire 2016) kap. 2; Albert H. Halsey, *A history of sociology in Britain: science, literature, and society* (Oxford 2004) s. 92; Anna Larsson & Sanja Magdalenic, *Sociology in Sweden: A History* (Basingstoke 2015) s. 27.

17. Larsson (2001) s. 178–193. Förutom sociologi uppkom kulturgeografin, psykologin och pedagogiken förstärktes. Se Sven Dahls, Gösta Ekmans och Torsten Huséns bidrag i Artur Attman *et al* (red.), *20 års samhällsforskning: Statens råd för samhällsforskning 1948–1968: Socialvetenskaplig forskning, rättsvetenskaplig forskning, psykologisk och pedagogisk forskning* (Stockholm 1969).

svensk samhällsdebatt under 1900-talet med sin verksamhet.¹⁸ Artikeln är uppdelad i två delar för att belysa skiftet i studiet av grupper.

Grupp kategorin som princip 1939–1945: socialpsykologi i demokratins tjänst

Efter att han disputerade i Lund 1934 på en avhandling om engelsk 1700-talsfilosofi vände sig Torgny T. Segerstedt till socialpsykologin. Det var inget ovanligt bland filosofer. Segerstedts lärare Alf Nyman, och den filosofiskt skolade Alf Ahlberg, rektor på Brunnsvik, gjorde detsamma. Filosofin var ännu inte lika avgränsad som den skulle bli under efterkrigstiden med den analytiska filosofins intåg.¹⁹ Filosoferna rörde sig ännu över ett brett kunskapsfält, något som kan noteras också bland föregångarna såsom Axel Hägerström (1868–1939), Hans Larsson (1862–1944) och Vitalis Norström (1856–1916). Socialpsykologi och sociologi fanns ännu inte som discipliner, och som Ahlberg skriver 1933 är socialpsykologin ”blott ett gemensamt namn för en samling inbördes mycket olikartade problem och teorier i samhällsvetenskaperna, som alla ha det gemensamt, att de hänföra sig till samhällslivets själsliga drivkrafter.”²⁰

Segerstedts skrifter om grupp kategorin mellan 1939 och 1945 belyser samtliga en grundproblematik: frågan om demokratins överlevnad, samt kopplad till denna, hur vi bäst bör organisera samhället och våra liv. Under 1930-talet oroade sig socialreformister över de antidemokratiska rörelserna i Europa – detta gav upphov till demokratiaktivism bland många svenska intellektuella.²¹ När Segerstedt fick en professur i praktisk filosofi i Uppsala 1938 kom han i kontakt med den liberala kulturradikala studentföreningen Verdandi och drogs in i diskussioner om hotet från de antidemokratiska krafterna.²² Segerstedt bidrog kontinuerligt till sin

18. För liknande ansats, se exempelvis Carl-Göran Heidegren, Henrik Lundberg & Klas Gustavsson, *Sverige och filosoferna: Svensk 1900-talsfilosofi i sociologisk belysning* (Lund 2018).

19. Svante Nordin, *Från Hägerström till Hedenius: Den moderna svenska filosofin* (Bodafors 1984) s. 208–211.

20. Alf Ahlberg, *Social Psykologi: Massans och gruppens, nationens och klassens själsliv* (Stockholm 1933) s. 5.

21. Petter Tistedt, *Visioner om medborgerliga publik: Medier och socialreformism på 1930-talet* (Höör 2013) s. 243–244. För sociologers blandade reaktion på fascism och nazism i Europa och Amerika, se bidragen i Stephen P. Turner & Dirk Käsler (red.), *Sociology responds to fascism* (London 1992).

22. Nils Runeby, ”The individual, the group and the People’s Home: Some Swedish lessons during the Second World War”, i Ragnar Björk & Karl Molin (red.), *Societies made up of history* (Stockholm 1996) s. 75–86.

fader Torgny Segerstedts (1876–1945) liberala tidning med artiklar och recensioner som ofta behandlade demokratin.²³ Även den svenska staten bidrog till denna mobilisering. När andra världskriget bröt ut utformade den svenska samlingsregeringen moralhöjande propaganda, vilken syftade till att samla befolkningen kring enkla värden, exempelvis Sverige som en gammal stabil bondedemokrati och det svenska samhället som en homogen organism.²⁴

Torgny T. Segerstedt påbörjade sitt livslånga tänkande kring grupp-kategorin med två böcker publicerade 1939: *Människovärde och frihet* och *Demokratiens problem*. Diskussionerna utökades och luftades även i de debattforum Segerstedt deltog i under kriget, som Verdandi och diskussionsklubben Plan, den senare bestod av bland andra Alva Myrdal (1902–1986) och Gunnar Myrdal (1898–1987) samt flertalet inflytelserika experter inom olika delar av samhällslivet. Där föreläste Segerstedt om hur framtidens demokrati kunde ha nytta av hans grupp-teori.²⁵

Människovärde och frihet var i mångt och mycket en bok om liberal ideologi. Segerstedt var livet igenom något av en ovanlig fågel bland liberalerna. Den socialdemokratiska politikern Ragnar Edenmans beskrivning att ”den enda partibeteckningen man med största tveksamhet skulle våga sätta efter hans namn vore oberoende liberal med reservationer” är träffande.²⁶ Förutom denna bok skrev Torgny T. Segerstedt även i sin faders liberala tidning samt medverkade under efterkrigstiden i de liberala tidskrifterna *Liberal debatt* och *Samtid och Framtid*. Men sättet Segerstedt alltid framhöll människan som en gruppvarelse låg inte i linje med Folkpartiets ideologi – hos exempelvis Bertil Ohlin (partiledare 1944–1967) återkom ofta den ensamma medborgaren och individen i tal och texter.²⁷ Liberalismen hade fått individualismen om bakfoten menade Segerstedt: människor blir fostrade i en gemenskap med vissa normer, och det är dessa som gör oss till demokratiska människor. Med

23. Åke Davidsson, *Torgny T. Segerstedts tryckta skrifter* (Stockholm 1978) s. 8–15.

24. Nils Runeby, ”Vad vi ha att försvara – nationell identitet under andra världskriget: Om korrespondenskursen ’den svenska livsformen’”, i Alf W. Johansson (red.), *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet* (Stockholm 2001) s. 303–310.

25. Om Plan, se Ekström von Essen (2003) s. 202.

26. Ragnar Edenman, ”Torgny Segerstedt som universitetspolitiker”, i Stig Strömholm & Torgny Nevéus (red.), *Universitet i utveckling: Uppsala universitet under Torgny T. Segerstedts rektorat 1955–1978* (Uppsala 1978) s. 29.

27. Se Olof Wennås, ”Bertil Ohlin om socialismen, liberalismen och folkpartiet”, i *Liberal ideologi och politik 1934–1984* (Stockholm 1984) s. 126–127; Håkan Holmberg, ”Demokratin nya problem”, *Liberal ideologi och politik 1934–1984* (Stockholm 1984) s. 228.

grupp-kategorin vill Segerstedt både komma ifrån liberalismens ensidiga fokus på individen och socialismens allomfattande kollektivism. Gruppen och individen konstituerade varandra argumenterar han.²⁸ I övrigt har Segerstedt konventionella liberala svar för samhällsförbättring: utbildning, betoning på lokalt självstyre samt en varning för socialisering av företag.²⁹

I *Demokratiens problem* postuleras att demokratins problem allmänt kan formuleras som ”frågan om förhållandet mellan individ och gemenskap”.³⁰ Lösningen på demokratins akuta problem är att samhället behövde premiera gruppen som grundläggande levnadsform enligt Segerstedt. Grupp-kategorin löser inte bara liberalismens och demokratins problem, den är också för Segerstedt en viktig vetenskaplig upptäckt. Segerstedt debatterade här med franska och anglosaxiska samhällsvetare. Det var ett internationellt idéutbyte han förde vidare till den svenska publiken. Den amerikanska socialpsykologen Gordon Allport (1897–1967) lade under 1920- och 1930-talen personligheten till grund för att förklara mänskligt beteende – den ges hos Allport ett djup och en värdighet för att motverka den moderna epokens upplösande tendenser. Att utgå från gruppen är ett felslut menar Allport.³¹ Segerstedt håller med Allport till viss del, men att enbart utifrån individen förklara mänskligt beteende är otillfredsställande eftersom människor inte agerar ensamma. Segerstedt finner å andra sidan den franska sociologiska traditionen efter Durkheim – som bland annat teoretiserade om kollektiva minnen – och William McDougalls idéer om en grupp-själ, som ett uttryck för metafysik. Även den tyska idealistiska traditionen efter Hegel, som spekulerade om en folksjäl, inbegrips i denna kritik. Att människor betedde sig likadant i vissa situationer bör inte förklaras med en mystiskt existerande grupp-själ eller i några biologiskt rotade gruppinstinkter: en grupp-s beteende

28. Torgny T. Segerstedt, *Frihet och människovärde* (Lund 1939a) s. 18. Se även Torgny T. Segerstedt, *Demokratiens problem: I socialpsykologisk belysning* (Stockholm 1939b) s. 127, 164. Redan i Segerstedts mer filosofiska arbeten hade en av huvudpoängerna varit att konkreta omdömen och värdeomdömen alltid görs i en social gemenskap, se *Verklighet och värde: Inledning till en socialpsykologisk värde-teori* (Lund 1938). En kontinuerlig linje i Segerstedt tänkande vilket inte kommer att tas upp i denna artikel är det språkfilosofiska. I huvudsak går det ut på att alla normer är språkliga, och att de inpräntas genom imperativ. Se exempelvis Torgny T. Segerstedt, *Ordens makt: En studie i språkets psykologi* (Stockholm 1944).

29. Segerstedt (1939b) s. 164, 124, 172; Segerstedt (1942) s. 19; Segerstedt (1944b) s. 34–35.

30. Segerstedt (1939b) s. 3.

31. Ian A.M. Nicholson, *Inventing personality: Gordon Allport and the science of selfhood* (Washington, DC 2003) kap. 10.

uppkom genom vanor, normer, lagar, tradition och kan "alltså förklaras i normala psykologiska termer".³² Därför framhåller Segerstedt att ingen bestämd gräns mellan individualpsykologi och socialpsykologi kan dras, eftersom den enskilda alltid är i en gemenskap. Människors kollektiva beteenden kan förklaras genom att de socialiserats in i ett visst normsystem, ett visst sätt att se på verkligheten, vilket senare i livet bestämmer deras handlingar och tanke sätt.³³

Den centrala distinktionen för Torgny T. Segerstedt under denna period är mellan grupper och massor – där gruppen urskiljs genom att den är organiserad och normstyrd medan massan är oorganiserad och impuls- och känslostyrd – en distinktion han tagit över från McDougall. En massa är en samling människor utan någonting gemensamt annat än en yttre händelse, exempelvis människor som flyr i panik, eller en uppretad mobb som lynchar. Den moderna epokens stora problem är att massan höll på att ta över enligt Segerstedt.³⁴ Han skriver om demokratiens förfall i Sverige under en tid när den allmänna rösträtten nyligen blivit införd: den reala demokratin, till skillnad från rösträttens formella demokrati, hade varit på nedgång i hundra år, främst beroende på förändringar i den sociala strukturen. Före urbaniseringen och industrialiseringen levde människor i sina familjer, i primärgrupper. Dessa bondefamiljer bestod inte bara av en fader, moder och barn, utan av ett "gyttor av olika par-grupper" plus enskilda individer enligt Segerstedt.³⁵ Det var grupper där människor samarbetade i solidaritet, levde i direkt närvaro med varandra, hade en vi-känsla, och socialiserades in i samma normsystem. Dessa normer upplevdes dock inte som främmande eller förtryckande, menar Segerstedt, för de bars upp av alla medlemmar i gruppen. Familjegruppen – primärgruppen framför andra för Segerstedt – var här både en uppfostringsgrupp, arbetsgrupp, religiös grupp och fritidsgrupp i ett. I den fanns trygghet, vilket var ett perfekt recept för demokratiskt engagemang.³⁶

32. Segerstedt (1939b) s. 7–17, 36, citat s. 17.

33. Segerstedt (1939b) s. 6, 42.

34. Segerstedt (1939b) s. 36, 77.

35. Torgny T. Segerstedt, "Den demokratiska människan", Studentföreningen Verdandi (red.), *Frihet och samhälle* (Stockholm 1942) s. 18.

36. Torgny T. Segerstedt, "Formal och real demokrati", i Torgny T. Segerstedt (red.), *Inför framtidens demokrati* (Stockholm 1944a) s. 9–36.

Torgny T. Segerstedt fastställer gruppens och massans förändringar genom en historisk analys. De senaste hundra åren kan enligt Segerstedt karaktäriseras av en pågående upplösning av familjens primärgrupp. Urbaniseringen och arbetsmarknadens förändringar gjorde att människor flyttade från jordbruket, och familjens tidigare funktion av arbetsgrupp, fritidsgrupp och uppfostringsgrupp bröts upp. Människan blev hemlös, otrygg, och passiv inför tillvaron, menar Segerstedt. I det moderna samhället dominerar sekundärgruppen, där arbetar människorna för varandra på ett opersonligt sätt – sekundärgrupper som fabriken, kontoret eller staten är så stora att specialisering måste råda – den moderna människan tillhör många grupper menar Segerstedt, men ingen ”som hon helt tillhör och som känner helt för henne”.³⁷

I ett sorts dialektiskt schema uppkom de olika formerna av samlevnad ur varandra: primärgruppens upplösning och gruppemlösheten födde ett behov av trygghet, vilket gav upphov till de stora folkrörelserna som ersatte familjen och byns roll. Men ”dessa folkrörelser ha inte absorberat alla gruppemlösa individer och knappast heller absorberat dem med hull och hår”, varnar Segerstedt.³⁸ Dessutom har medlemmarna i fackförbunden och i folkrörelserna vuxit sig så stora att de inte längre är primärgrupper.³⁹ Det är ur dessa söndervittrande grupper som massor bildas enligt Segerstedt. Sin främsta jordmån har massan i totalitära stater likt Sovjetunionen och Nazityskland, där ledarna försöker förstöra kvarvarande primärgrupper.⁴⁰ Människor utan primärgrupper är mottagliga för massmentalitet: styrda av instinkter, dumhet, våldsamhet, impulsivitet och extremitet.⁴¹

Det har uppmärksammats hur svenska fascister och konservativa politiker, men också socialdemokrater, använde sig av begreppet massa under 1930-talet.⁴² Även Segerstedt d.ä. talade om massor och hjord-

37. Segerstedt (1944a) s. 14. Ekström von Essen har pekat ut den troliga influensen från Ferdinand Tönnies på Segerstedt och en del socialdemokrater under 1940-talet, d.v.s. distinktionen *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*, se Ekström von Essen (2003) s. 204. Vad jag vet refererar Segerstedt aldrig till Tönnies men det är möjligt att influensen var indirekt.

38. Segerstedt (1942) s. 12. Se även Segerstedt (1944a) s. 22.

39. Segerstedt (1942) s. 17.

40. Segerstedt (1939b) s. 134–135; Segerstedt (1942) s. 8; Segerstedt (1944a) s. 30.

41. Segerstedt (1939b) s. 77; Segerstedt (1944a) s. 27.

42. Torbjörn Aronson, *Gösta Bagges politiska tänkande: En studie i 1900-talets svenska konservatism* (Stockholm 1993) s. 128, 162; Crister Skoglund, ”Upp till kamp mot massväldet!”, i Staffan Källström & Erland Sellberg (red.), *Motströms: Kritiken av det moderna* (Stockholm 1991); Micael Björk, ”Demokratisk kultur: Om massornas psykologi i Sverige under 1920-talet”,

instinkter.⁴³ Genomgående för dessa var ett fokus på en ny typ av irrationell, våldsam och känslöstörd människa som förlorade sin individualitet när hon samlades i massa. Men till skillnad från sin faders aristokratiska liberalism, upphöjandet av den starka personligheten, såg Segerstedt räddningen i att tämja massorna till grupper. Botemedlet är att återskapa primärgrupper med starka normsystem menar Segerstedt.⁴⁴

Det fanns dock de som var kritiska till den svenska socialpsykologins betoning på massa och grupper. Alva Myrdal kritiserade Ahlbergs och Nymans populariserande av en viss typ av socialpsykologi i en essärecension i *Tiden*. Hon menar att det förelåg en "risk att även det rika spel mellan människor, sociala förhållanden och situationer, som ryms t.ex. inom arbetarrörelsen, blir behandlat 'masspsykologiskt' och förklarar närmast med 'massuggestion' och några andra schematiska termer". Hon avslutade med att framhålla att det var en "farlig förenkling att tro, att social psykologi skulle vara detsamma som mass- och grupppsykologi".⁴⁵ Myrdal påpekar att dessa begrepp ofta användes för att kritisera arbetarrörelsens institutioner, likt vi sett hos Segerstedt.

Dessa tankescheman hos Torgny T. Segerstedt om massan och gruppen bör kanske främst ses som ett uttryck för mobilisering mot Sovjetunionen och Nazityskland – i kampen mellan gruppmedvetenhet och massmedvetenhet – vilket gavs civilisatoriska dimensioner. Segerstedt avslutade ett av sina föredrag under kriget med att lyfta fram den finska arméns motstånd mot Sovjet – en "gigantisk kamp" som pågick "borta i Öster". Segerstedt hade hört en ung finsk litteraturkritiker berätta att "innan ryssarna anföll hörd man dem i timtal skrika och tjuta bort vid sina linjer, innan de vältrade fram mot de tysta finska linjerna. Det är massmedvetenheterna, som söka intala varandra mod, innan de börja striden mot gruppmedvetenheten".⁴⁶ Segerstedt menar att det i de svenska normerna låg hundratals år av visdom och erfarenheter: de "äro inte bara godtyckliga regler för vårt beteende: de rymma även inom sig gångna släktens upp-

i Micael Björk & Marita Flisbäck (red.), *I sitt sammanhang: Essäer om kultur och politik tillägnade Rolf Törnqvist* (Eslöv 2005); Källström (1995).

43. Torgny Segerstedt, *Händelser och människor* (Stockholm 1926) ex. s. 110, 157, 202, 213, 219.

44. Segerstedt (1939b) s. 177, se även s. 84, 164.

45. Alva Myrdal, "Populära vägar inom psykologin", *Tiden* (1936) s. 519.

46. Torgny T. Segerstedt namnlöst odatat föreläsningsmanus, volym 94, okatalogiserat, Torgny Segerstedts efterlämnade papper, Uppsala universitetsbibliotek, s. 26.

levelser och erfarenheter.” Dessa normer hade utkristalliserats efter en grupp eller folks ”kamp för tillvaron”, därför innehöll de ”en myckenhet av historisk erfarenhet och historisk visdom.”⁴⁷

Området där Segerstedts tankar fick starkast fäste var troligtvis inom stadsplanering. Av den grupp som Segerstedt träffade under kriget för att diskutera demokratiproblem var majoriteten professionella inom bostadsbranschen, exempelvis generalkommissarien till 1930 års Stockholmsutställning Gregor Paulsson (1889–1977), arkitekterna Uno Åhrén (1897–1977), Helge Zimdal (1903–2001) och Jöran Curman (1907–1972) samt politikern och från och med 1948 generaldirektör för bostadsstyrelsen Alf Johansson (1901–1981). Alla dessa skulle komma att bli inflytelserika i efterkrigstidens bostadsbyggande. Deras ideal var att bygga grannskapsenheter, vars centrala idé just var att återskapa primärgrupper inom staden för att motverka isolering, passivitet och alienation hos stadsmänniskan. Att känna sig trygg inom en grupp sågs som grundläggande för att medborgaren skulle agera demokratiskt. Vad som framhållits är hur influenser kom ifrån Segerstedt, engelsk bostadsdebatt och kulturkritikern Lewis Mumford (1895–1990).⁴⁸ Dessa idéer kan noteras i Stor-Stockholms generalplan från 1945. En innovation var här att planera socialt homogena stadsdelar för att underlätta primärgruppbildning: ”Ju mer likartad befolkningen inom ett område är, desto lättare förefaller det att vara att uppnå den gruppbildning och samhörighetskänsla, som ter sig önskvärd.” Det motiverar ”en ganska långtgående social differentiering mellan olika bostadsområden”.⁴⁹

För att förstå vilken genre Segerstedts skrifter om grupp-kategorin tillhör kan vi jämföra dem med andra filosofiska böcker från samma tid. Precis som hos Alf Nyman och Alf Ahlberg var Segerstedts skrifter tänkta för både en vetenskaplig publik och en intresserad allmänhet. *Demokratiens problem* publicerades av det liberala förlaget Natur och kultur och recenserades som en studie vilken förde fram socialpsyko-

47. Torgny T. Segerstedt, ”Folkhat och folkförsoning”, *Samtid och framtid* 1:4 (1944b) s. 14.

48. Mats Franzén & Eva Sandstedt, *Grannskap och stadsplanering: Om stat och byggande i efterkrigstidens Sverige* (Uppsala 1981) s. 55–71; David Kuchenbuch, ”In Search of the ‘Human Scale’: Delimiting the Social in German and Swedish Urban Planning in the 1930s and 1940s” *Journal of Urban History* (2016).

49. Sven Markelius et al, *Det framtida Stockholm: Riklinjer för Stockholms generalplan* (Stockholm 1946) s. 56. Se också *Generalplan för Stockholm 1952* (Stockholm 1952) s. 118–119.

logiska rön om gruppen, men också som en bok för alla som oroade sig över den demokratiska utvecklingen.⁵⁰ Kunskapen om gruppen och massan härleddes genom samlande av information från andra skrifter, ur vilka nya distinktioner och synteser gjordes.

I dessa verk tog Segerstedt explicit ställning för demokratiska värden. Historikern Simon Larsson har påvisat att det under 1940-talet skedde ett skifte i Sverige i hur humanvetenskaperna förhöll sig till värderingar: från att forskarens värderingar skulle vara öppna till att de skulle rensas ut för att göra forskningen, enligt deras mening, mer vetenskaplig.⁵¹ Under kriget var Segerstedt tydlig med sina värderingar. Värden var principer som inte kunde vetenskapligt beläggas: "det kan inte givas något logiskt hållbart bevis för att en människa representerar ett värde. Det måste här vara fråga om ett val, ett beslut."⁵² Skillnaden, upprepar Segerstedt, "ligger just i värderingen".⁵³ Under hotet av anti-humanism måste demokratin "bekämpa de läror, som vill skapa en annan verklighets- och värdebild".⁵⁴

Grupp-kategorin var ett nytt sätt att få kunskap om samhället, i stället för att utgå från individen, klassen, rasen eller andra kategorier. Men det var också ett sätt att diskutera existerande grupper och deras omvandlingar, som familjen, och framhålla vissa grupp-bildningar som ideal för framtiden. Att Segerstedt själv inte gjorde några empiriska insamlingar, samt att skrifterna var menade som inlagor i en kamp mot totalitära rörelser, formade gruppen som vetenskapligt objekt. Segerstedts diskussioner innehöll inte mycket konkretion. Hans syfte var att urskilja principer för gruppen och massan för att kunna diskutera demokrati och socialpsykologi, inte att gå in på konkreta grupper eller normer. Detta skulle dock snart komma att förändras.

50. Carin Österberg, *Natur och Kultur: En förlagskrönika* (Stockholm 1987) s. 175–182; Alf Ahlberg, "Antik och modern demokrati", *Dagens Nyheter* (DN) 24/12 1939; Åke V. Ström, "Lagar och FRIHET", *Svenska Dagbladet* (SvD) 28/04 1940.

51. Simon Larsson, "Mellan två kunskapsregimer: Rättsvetenskapen och politiken under 1930- och 40-talet", *Retfærd: Nordic journal of law and justice* 145:2 (2014) s. 57–63.

52. Segerstedt (1939a) s. 46.

53. Segerstedt (1939a) s. 50. Se även s. 60.

54. Segerstedt (1939a) s. 60.

Den mätbara gruppen: sociologi, välfärdsproblem och grupp-kategorins politik 1946–1955

Under 1940-talet etablerades sociologi som egen disciplin i Sverige. Stora förhoppningar lades på den av politiker och andra samhällsaktörer att lösa samhälls- och välfärdsproblem. Torgny T. Segerstedt började nu anta en beskrivning av sig själv och sin forskning som sociologisk. År 1947 utnämndes han till Sveriges första professor i sociologi. Särskilt kom den amerikanska neopositivistiska sociologen George Lundberg (1895–1966) att influera svensk sociologi. Hans syn på samhällsvetenskaperna var att de skulle vara värdefria och neutrala, imiterande naturvetenskaperna.⁵⁵ Segerstedt argumenterar i linje med denna att det "naturligtvis" inte bara var "själva metoden som sociologien hämtar från naturvetenskaperna, utan även arbetssättet."⁵⁶ Den nya sociologin behöver vara kvantitativ: "det gäller att finna de kvantitativa enheter, med vilkas hjälp man kan mäta och jämföra sociala fenomen och skeenden. För detta ändamål har olika attitydskalor liksom andra mätinstrument och test konstruerats inom sociologien", framhåller Segerstedt.⁵⁷ Dessa typer av gränsdragningar för en kvantitativ, amerikansk värdefri sociologi kan, som också Anna Larsson argumenterat för, ses som gränsdragningsarbete mot en europeisk "kvalitativ" filosofisk tradition.⁵⁸

Segerstedts efterkrigsskrifter kan karaktäriseras som försök att bygga upp ett nytt universitetsämne, och samtidigt visa olika samhällsaktörer värdet av hans typ av sociologi. Överhuvudtaget markeras hans forskning av en lägre grad av polemik mot ideologier och mot andra akademiker. Det var systembyggaren som tog vid; han som ville bygga upp ett sociologiskt system för lärjungarna att ta över och föra vidare.⁵⁹ Man kan säga att det i Sverige fanns en öppning för en system- och disciplinbyggare som Torgny T. Segerstedt.

Grupp-kategorin fortsatte att vara i centrum hos Segerstedt och gjordes till grunden för den nya vetenskapen i Sverige. År 1946 framhöll Segerstedt att "sociologin sysslar med det sociala fältets grupper och

55. Larsson (2001) s. 85, 106–108, 186–187.

56. Segerstedt (1946) s. 117.

57. Citerat från Larsson (2001) s. 104.

58. Larsson (2001) s. 179–182.

59. Segerstedt skulle komma att mena att om andra sociologer övertog hans teorisytem med gruppen i centrum så kunde sociologin bli en kumulativ vetenskap, se Torgny T. Segerstedt, "Om sociologiens teori: En inledning", *Sociologisk forskning* 1 (1964) s. 9.

dessa grupper beteende".⁶⁰ I en sammanfattande artikel 1956 om vad som kommit att kallas "Uppsala School of Sociology" kungjorde Segerstedt att gruppen är den centrala idén i hans skolbildning.⁶¹

Redan Segerstedts första skrift som sociolog signalerade ett skifte i sättet att hantera grupp-kategorin. I *Social control as sociological concept* framhåller han att sociologin främst studerar uniformt beteende. Idealt så skulle sociologen inte bara beskriva uniformt beteende utan även ge en kausal förklaring till beteendet.⁶² Denna programförklaring leder fram till slutsatsen att det inte räcker att beskriva grupperna: "the important part of a sociological investigation is the tracing to their sources these norms which cause behaviour."⁶³ Sociologin måste härleda varifrån normerna inom gruppen härstammar, dess normkälla. Där gruppens normer tidigare framställts som att de kom ifrån alla medlemmarna, introducerar Segerstedt nu en hierarkisering. Denna normkälla uttalar normerna och ser till att de efterlevs, dock bara med stödet från gruppens andra medlemmar. Talande nog använder Segerstedt exemplet av officeraren inför sitt manskap för att belysa sin poäng. På liknande sätt är föräldrarna, vanligtvis fadern, normkälla i familjen. Normkällan kan själv skapa normerna men ofta handlar det om att föra vidare äldre normer, menar Segerstedt, exempelvis hur barn bäst uppfostras. Här uppkom definitionen av en grupp vilket Segerstedt skulle komma att upprepa i nästintill varenda skrift: gruppen uppkommer när det finns ett uniformt beteende som kan spåras tillbaka till sociala normer inom gruppen, dessa normer måste i sin tur kunna härledas till en normkälla som ser till att normerna efterlevs.⁶⁴ På detta skulle senare skrifter bygga vidare med nya distinktioner.

Som sociolog upphörde Segerstedt ge uttryck för att gruppnormerna bar med sig hundratals år av visdom. Individens upptagande i gruppen blev i stället en indikator på "anpassning", "laglydnad" eller "trivsel". Hos Segerstedt blev värderingar mindre närvarande under efterkrigstiden, men ibland mobiliserades de. I ett tal för en kongress om nordisk demokrati 1949 framhåller Segerstedt exempelvis att de stora organisatio-

60. Torgny T. Segerstedt, "Sociologiens ställning bland vetenskaperna", *Samtid och framtid* 3 (1946) s. 113. Se även Torgny T. Segerstedt, "Sociologin inför starten", *Ergo* 24 (1947a) s. 133.

61. Torgny T. Segerstedt, "The Uppsala School of sociology", *Acta sociologica* 1 (1956a) s. 89.

62. Torgny T. Segerstedt, *Social control as sociological concept* (Uppsala 1948a) s. 3.

63. Segerstedt (1948) s. 48.

64. Segerstedt (1948a) s. 39–48, 62.

nerna måste ”sträva efter att förverkliga de demokratiska och liberala värdena”.⁶⁵ I sin studie *Människan i industrisamhället* (1952–1955) uttrycker han också ett öppet ställningstagande för en sådan värdering. ”Vi anse det självklart, att folk skall ha inflytande och bestämmelserätt, när beslut fattas i allmänna angelägenheter, och i vårt samhälle måste denna inställning bestämma möjligheterna att nå en god anda även i företaget.”⁶⁶ Samtidigt var de demokratiska och liberala värdena Segerstedt talade om inte längre i någon motståndsposition, utan återopades som en överideologi. Det var inte längre såsom under krigstiden att man måste välja värden vilka i sig var obevisbara. Till och med George Lundberg, en av de hårdaste kritikerna av normativa värden inom vetenskapen, kunde utmåla sociologin som en upprätthållare av demokratin.⁶⁷ Detta bör inte ses som att konsensus existerade kring vissa värden, utan att aktörer framställde att så var fallet.

Utöver att introducera hierarki i grupp kategorin utmönstrade Torgny T. Segerstedt massbegreppet från sina teorier.⁶⁸ Jag vill påstå att förändringarna skedde på grund av både interna och externa orsaker, vilka i grunden härrörde från förändrade villkor för humanvetenskaperna. I stället för att bidra till en diskussion om demokratin och dess vitalitet blev sociologin och Segerstedts grupp kategori inriktade på att bidra till att lösa konkreta samhällsproblem. De sociologiska texterna om grupp kategorin var nu inriktade mot en specialiserad publik – mot samhällsvetare, politiker eller företagare beroende på ämne.⁶⁹ I och med efterkrigstidens nya positivistiska ideal och metoder inom samhällsvetenskaperna räckte det inte med att föra fram teorier. Forskningsuppgiften var nu att ”mäta, beskriva och förklara det kollektiva beteendet i dess olika varianter”.⁷⁰ Konkreta grupper skulle undersökas och kausala samband fastställas. Detta innebar, som vi sett, att precisera varifrån

65. Torgny T. Segerstedt, ”Demokratien och de stora organisationerna”, i Hal Koch & Alf Ross (red.), *Nordisk demokrati* (Oslo 1949a) s. 299.

66. Segerstedt (1953) s. 14.

67. Jewett (2012) s. 351.

68. 1946 tog Segerstedt upp att fältsociologin rörde sig med begrepp som grupp, massa, attityd, vana, norm, tradition, men han använde aldrig själv massa i sitt teoretiska system efter kriget. Segerstedt (1946) s. 113.

69. Segerstedt uppmanade dock ABF och grundskolan att lära ut grupp sociologi i undervisningen. Se Torgny T. Segerstedt, ”Förslag till en studiecirkel i samhällskunskap”, i Gunnar Hirdman (red.), *En vänbok till Gunnar Hirdman* (Stockholm 1948b); Torgny T. Segerstedt, ”Sociologien och undervisningen”, *Skola och samhälle* 35 (1954).

70. Segerstedt (1946) s. 113.

i gruppen normerna kom ifrån. Massan fungerar som ett motbegrepp till grupp i en teoretisk diskussion, men när Segerstedt med intervjuer och enkäter studerade konkreta människor, vilka var då massan? Jag menar att nya ideal för att observera gjorde att massbegreppet försvann från Torgny T. Segerstedts teorier. Men att finna konkreta grupper var svårare än Segerstedt trott. I hans första empiriska projekt, med syfte att studera rättsmedvetande hos allmänheten, skickades Segerstedts studenter till en mellanstor svensk stad för att intervjua befolkningen om vad de kände inför olika typer av brott. Tanken var att i de statistiska sammanställningarna urskilja mönster som kunde påvisa distinkta gruppbildningar; han fick emellertid erkänna att "we have not been very successful".⁷¹

Resterande del av uppsatsen kommer visa på grupp-kategoriens politik hos Torgny T. Segerstedt genom att analysera hans behandling av för honom två viktiga teman: familj och klass. Familjen var som vi sett en central del av Segerstedts teoretisering. Den gamla bondefamiljen var för alltid förlorad, men i förminskad skala överlevde dock familjen menar Segerstedt.⁷² Segerstedt befäste en familjeideologi som redan var stark i samhället, och hans teorier om familjens centralitet för individens välmående influerade statliga utredningar om familjepolitik under 1950-talet.⁷³ Segerstedt ville få samtidigt att förstå att grunden för familjen i det urbana samhället var "mycket spröd", och att den inte skulle komma att överleva "utan en rad stödåtgärder, som hjälpa de människor som bilda familjer och låta familjegrupperna fylla sina elementära funktioner".⁷⁴ De som inte föll inom en idealtypisk familjebildning patologiserades av Segerstedt; brottslighet i samhället fördes tillbaka till en defekt normkälla i familjen.

Segerstedt är som mest utförlig om detta i ett bidrag till den stora serien *Kriminologisk handbok* som planerades och gavs ut under 1940- och 1950-talen. Det var den socialdemokratiska politikern och tidigare justitieministern Karl Schlyter (1879–1959) som stod som utgivare, och

71. Torgny T. Segerstedt, "A research into the general sense of justice", *Theoria* 15 (1949b) s. 325. Se också [osignerad], "Stor undersökning skall bl.a. visa svenskens rättsuppfattning", *Expressen* 8/9 1947.

72. Torgny T. Segerstedt, "Familjens kris", *Sunt förnuft* 27 (1947b); Torgny T. Segerstedt, "Familjeproblem och psykologiska störningar", *Människa och miljö* 3 (1948c) s. 73; Torgny T. Segerstedt, "Kriminalsociologi", i Ivar Agge (red.), *Kriminologi* (Stockholm 1955a) s. 212.

73. Åsa Lundqvist, *Familjen i den svenska modellen* (Umeå 2007) s. 112, 203.

74. Segerstedt (1947b) s. 259.

målet med handboken var att samla expertis för de arbetsfält som sökte ledning i kriminologiska frågor och för de som studerade kriminologi.⁷⁵ Segerstedt var inbjuden att ge sociologins perspektiv på problemkomplexet. Bidraget baserades inte på någon empirisk studie utan var en applicering av hans grupp teori på frågor om brott. Enligt Anders Pedersson kom de teorier Segerstedt framlade här att påverka det framväxande fältet kriminalsociologi i Sverige.⁷⁶ Segerstedt börjar sin utläggning med att framlägga att brottsligheten ökar i samhället och som sociolog förklarar han detta med sociala orsaker. För Segerstedt är familjen en nyckelgrupp för att socialisera unga till att bli laglydiga och stabila människor. Beklagligt nog hade familjens funktioner splittrats upp, vilket ledde till att barnen tillbringade mindre tid med föräldrarna och därför fick mindre känslkontakt med dem samt mindre tid att lära sig vilket beteende som var rätt.⁷⁷

Ännu större problem utgör de ”stympade hemmen” där en eller bägge föräldrarna saknades. Enligt Segerstedts system innebär detta att barnen växer upp utan bearbetning från normkällan.⁷⁸ Den unga mötte i sin första grupp ”mindre beteendemodifierande normer, hon står i mindre grad ansikte mot ansikte med en normuttalare”.⁷⁹ Lagbrytare kommer ofta från stympade hem, anser Segerstedt som citerar kriminologen Olof Kinberg och menar att en social stympling av hemmet genom laglig skilsmässa är farligare än biologisk upplösning av hemmet med någon av föräldrarnas död.⁸⁰ Här finns en dikotomisering mellan den traditionella familjen där närheten till normkällan alltid sågs som bra eftersom det socialiserade in den unga i laglydigt beteende, och den stympade familjen.

Torgny T. Segerstedts andra stora empiriska studie efter den rätts-sociologiska var en industrisociologisk undersökning av hur industri-

75. Karl Schlyter, ”Förord”, *Kriminologi* (Stockholm 1955). Segerstedt hade dock redan uttryckt en del av dessa tankar i ett föredrag för International congress on mental health i London 1948. Davidsson (1978) s. 17. Om hur central familjen sågs på denna kongress för individuell anpassning och mental hygien se Jonathan Toms, ”Political dimensions of ‘the psychosocial’: The 1948 International Congress on Mental Health and the mental hygiene movement”, *History of the Human Sciences* 25:5 (2012) s. 92–104.

76. Anders Pedersson, *En fängslade vetenskap? Kriminologi i Sverige, 1885–1965* (Göteborg 2017) s. 252.

77. Segerstedt (1955a) s. 212–214.

78. Segerstedt (1955a) s. 214.

79. Segerstedt (1955a) s. 222.

80. Segerstedt (1955a) s. 215.

arbetare och industritjänstemän trivs på sina arbeten. *Människan i Industrisamhället* (1952–1955), planerad redan från slutet av 1940-talet, är en brett upplagd undersökning i vilken Segerstedt och hans doktorand Agne Lundquist jämför anställda i fem fabriker fördelade på två orter, Huskvarna och Katrineholm. Undersökningen, som är en av de största i den svenska sociologins historia, skulle komma att pågå i sju år och innefatta nästan 2 800 intervjuer. Generös finansiering gavs av näringslivets organisation Studieförbundet Näringsliv och Samhälle i ett av deras första projekt. Detta kan tolkas som att näringslivet försökte lyfta den nygrundade sociologin ur händerna på socialdemokratin.⁸¹ Resultatet blev två volymer fyllda med hundratals statistiska tabeller. Eftersom all data medtogs, även den som inte gick att tyda åt något håll eller motbevisade deras teser, är det en svårläst studie. Undersökningen var en del i vad Björkman och Lundqvist kallar för arbetsanpassningsparadigmet, vilket de menar rådde bland arbets- och industrisociologer 1945–1965, där de anställdas anpassning och trivsel utgör föremålet för studierna.⁸² I viss mån var Segerstedts undersökning ett svar på den trivseldebatt som pågick från och med det sena 1940-talet med startskott från den syndikalistiska författaren Folke Fridells arbetskritiska romaner.⁸³

Undersökningens ansats var högstämd. Arbetsgivare, fackförbund och politiker menas bli hjälpta av undersökningens resultat. Centrala problem är hur demokratiska ideal skall försonas med företaget som organisation: "man kan här vänta eller riskera en spänning mellan å ena sidan företagets normsystem och å andra sidan samhällets [...] Detta problem är, såvitt vi kunna förstå, ett av de svåraste och viktigaste, som hela vårt samhälle och vår civilisation för närvarande har att lösa." Frågan är om goda gruppbildningar inom företaget kan leda till ökad produktivitet, trivsel och mindre konflikt.⁸⁴ Det är av stor betydelse, menar Segerstedt, att få fram "verklig kunskap om gruppbildningarna på arbetsplatsen och de åsikter och känslor som besjåla dessa".⁸⁵ Segerstedt önskar också

81. Om SNS stora förväntningar på sociologins resultat för industrin, se Larsson (2001) s. 168–170. Om begreppet trivsel i politiskt tänkande under 1940-talet, se Ekström von Essen (2003) s. 200.

82. Björkman & Lundqvist (1981) s. 34.

83. Larsson (2001) s. 142–147.

84. Torgny T. Segerstedt, *Anda och trivsel i företaget: En sammanfattning av "människan i industrisamhället – arbetslivet"* (Stockholm 1953) s. 6, citat s. 13.

85. Torgny T. Segerstedt & Agne Lundquist, *Människan i industrisamhället, 1: Arbetslivet* (Stockholm 1952) s. 7.

empiriskt bevisa sin centrala övertygelse om urbaniseringens effekter, speciellt när det gäller gruppbildningar. Därför valdes en gammal industristad och en nyare industristad. Tanken är att människorna i den yngre industristaden skulle vara mindre anpassade och trivas sämre eftersom de ännu inte hunnit vänja sig vid staden som livsform.⁸⁶

Centralt i undersökningen är företaget som en egen gruppbildning med normer och normkälla. Enligt Segerstedt borde man se företaget som en pyramid, där de mest kvalificerade befinner i toppen och de minst kvalificerade i botten. Arbetarna i botten upplever en normkonflikt mellan företagsledningen och de fackliga organisationerna, eftersom de senare i årtionden uttalat verklighetsbeskrivningar om företaget som en arbetsmiljöfarlig plats och arbetsgivarna som inhumana. Dessutom finns det ett demokratiskt ideal i samhället som kräver inflytande i samhällets alla delar.⁸⁷ I företagets pyramidstruktur ger närheten till normkällan högre status, exempelvis anses tjänstemännen ha högre status och trivsel än arbetarna eftersom de befinner sig närmre företagsledningen.⁸⁸

I undersökningen blir också en sorts likhetstänkande tydligt i Segerstedts teori. Människan trivdes bäst med det hon var van vid samt med andra människor som liknade henne själv. Hypotesen är att de infödda var bättre anpassade än de inflyttade, de äldre än de unga, de som hade jobbat länge i företaget än nybörjarna, men även de vars fader arbetade med ett liknande yrke eller till och med de vars fader arbetade inom samma företag. Ju längre tid man tillbringade i ett normsystem och verkade i en symbolmiljö desto mer anpassad blev man.⁸⁹ Enligt samma tänkesätt arbetar människor bäst tillsammans med andra i samma sociala ställning, och giftermål mellan exempelvis två utbildade håller längre än mellan människor från olika miljöer.⁹⁰ I undersökningen ligger föreställningen om människan som gruppvarelse till grund, förankrad i tillvaron via civilsamhället och familjebildning, där den bäst anpassade tillhör få grupper som den deltar desto mer intensivt i.⁹¹ Här finns det gamla lantfamiljeidealet kvar.

86. Segerstedt & Lundquist (1952) s. 136, 390.

87. Segerstedt & Lundquist (1952) s. 140, 258.

88. Segerstedt & Lundquist (1952) s. 393.

89. Torgny T. Segerstedt & Agne Lundquist, *Människan i industrisamhället. 2: Fritidsliv – samhällsliv* (Stockholm 1955b) s. 243–244.

90. Torgny T. Segerstedt, *Symbolmiljö, mening och attityd: Ett forskningsprojekt* (Uppsala 1956b) s. 52. Se även Torgny T. Segerstedt, *Utbildning och samhälle* (Uppsala 1957) s. 73.

91. Segerstedt (1953) s. 10.

En kvardröjande problematik för Segerstedt, vilket kan utläsas i att över 200 sidor i *Människan i industrisamhället* dedikeras till problemet, är vilken roll klass skulle ha i hans system. Segerstedt menar att klasser ska betraktas som fiktiva grupper – fiktiva eftersom de enligt honom saknar normkällor som kunde övervaka och modifiera beteende. I Segerstedts system är det avståndet från ramnormen som objektivt bestämmer stratifieringen i samhället. Samhällets normkälla är de med makt att stifta lagar. Samhällspyramiden är alltså baserad på närhet till statlig byråkrati och statliga tjänstemän, funktionärsgruppen.⁹² Begreppet fiktiv grupp gav Segerstedt möjlighet att dra gränser så att hans gruppkategori inte missbrukades. När det gäller subjektiva dimensioner av klass börjar Segerstedt med konstaterandet att vi i dagligt tal ofta använder klassbegrepp: "om ordet klass har gått oss i blodet, så måste det även tänkas ha haft någon verkan. Det måste på ett eller annat sätt ha format människors känslor, tankar och handlingar."⁹³ Tidningsledare, partiprogram och fackföreningar försökte genom verbala utsagor ständigt lära människor att de tillhörde en viss klass, en viss grupp, framhöll Segerstedt. Men dessa normuttalare tolkar alltid en normkälla, de vädjar till en normkälla "av högre verklighet" vilken särskiljer dessa gruppbildningar från exempelvis familjen, företaget och fackföreningen.⁹⁴ Utöver det karaktäriseras en verklig grupp av att man kan styrka medlemskapet i den, en fiktiv grupp kan man bara identifiera sig med. Ofta kan en verklig grupp, enligt Segerstedt, ta på sig att tolka en fiktiv grupp, såsom fackföreningsrörelsen, vilken tolkade klasstillhörighet, och fick därigenom ökad auktoritet genom att bli en representant "för en större, ännu inte verklig, men verkligare verklighet".⁹⁵ Detta är något man ska vara vaksam mot enligt Segerstedt; det förvrängde de sanna grupperna i samhället.

Avslutning

Gruppkategoriin uppkom under första halvan av 1900-talet och involverade både ett nytt sätt att tänka om samhället och specifika gemenskaper. Som vi har sett började Torgny T. Segerstedts engagemang för

92. Segerstedt & Lundquist (1955b) s. 259–263.

93. Segerstedt & Lundquist (1955b) s. 256.

94. Segerstedt & Lundquist (1955b) s. 270–271.

95. Segerstedt & Lundquist (1955b) s. 273–275, citat s. 276. Se även Segerstedt (1956b) s. 48–49. Segerstedt fortsatte i sina skrifter polemisera mot klassanalyser inom sociologin. Torgny T. Segerstedt, *Att studera sociologi: En inledning till sociologiens studium* (Stockholm 1968) s. 57.

grupp-kategorin i slutet av 1930-talet under hotet från totalitära ideologier. Han var en del av en rörelse av intellektuella som mobiliserade kring vissa värden för att skydda demokratin. Målet för Segerstedt blev att bekämpa uppkomsten av massor och massmänniskor genom att lyfta upp grupp-kategorin till den politiska medborgerliga debatten. Segerstedt befäste gruppen som ett vetenskapligt studieobjekt, och skrev fram ett samhälle där grupptillhörighet var viktig, först för demokratin och senare för individens välmående, status och anpassning. Människan trivdes bäst i den lilla gruppen, främst familjen, i ett decentraliserat samhälle enligt Segerstedt. Det innebar samtidigt att han kritiserade andra koncept om samhällets grund – den ensamma individen, ras och klass – indelningar kopplade till politiska projekt som nationalsocialism, kommunism, socialdemokrati och extremliberalism.

Segerstedt och andra som skrev om grupp-kategorin under mellankrigstiden kan beskrivas som "armchair observers". De skrev fram syn-teser av hopsamlad kunskap, och var i mångt och mycket sprungna ur en filosofisk tradition. Omkring 1945 skedde en förändring i hur man konceptualiserade grupp-kategorin – jag har argumenterat för att detta ska ses i relation till ett skifte i epistemologi och i samhällsvetenskapernas roll i samhället. Det betyder inte att det tidigare sättet att skriva om grupp-kategorin försvann. De som fortsatte att verka med en filosof-identitet likt Alf Nyman och Alf Ahlberg gav ut nya böcker om grupp-kategorin i samma genre under efterkrigstiden. Likaså har det sedan 1800-talet funnits olika sociala epistemologier – det sociala reportaget, statistiska undersökningar av fattiga, autodidakten E.H. Thörnbergs sociologiska studier byggda på deltagande observatörsmetodik.⁹⁶ Men inom den nya sociologiska disciplinen som Torgny T. Segerstedt var en del i att bygga upp, blev det legitima sättet att forska och skriva fram ny kunskap om grupp-kategorin och andra sociala fenomen samt empiriska statistiska undersökningar, ämnade för specialiserade publikationer. Tyngdpunkten förflyttades till empiriska observationer, opinionsundersökningar och statistisk korrelationsanalys. Eftersom universitetet har en speciell kunskapsauktoritet i vår tid är det inte orimligt att anta att

96. Per Wisselgren, *Samhällets kartläggare: Lorénska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering 1830–1920* (Eslöv 2000) s. 259–290; Per-Anders Forstorp, "Folk-rörelseforskningen inifrån: E. H. Thörnberg och den förakademiska sociologin", *Sociologisk Forskning* 34:1–2 (1997) s. 117–148.

denna nya institutionaliserade vetenskapspraktik också invercade på andra kunskapsarenor, men det återstår att undersöka.

Som professor i sociologi efter kriget förblev gruppkategorin kvar i centrum av ett teoretiskt system som Segerstedt byggde upp. Troligtvis var det Segerstedts agerande som gjorde att gruppkategorin blev så central i svensk sociologi. Det var i det här skedet normkälla och hierarki introducerades, och massbegreppet försvann ur gruppteorin. Det var den positivistiska vetenskapliga utgångspunkten som drev Segerstedt till att utröna mer precist var normerna i en grupp upprätthölls. Den harmoniska synen på gruppen som ett samstämt kollektiv gav vika för konkretion, att precist kunna härledda normerna till en urskiljbar och fastställd person: familjens normer kom från föräldrarna, företags normer från företagsledningen, nationens normer från statliga tjänstemän. Nya epistemologiska ideal och praktiker ledde till att gruppkategorin blev mer hierarkisk.

Jag har här visat hur Lorraine Dastons teori om att vetenskapsobjekt förändras efter hur de observeras är ett fruktbart sätt att studera samhällsvetenskaperna och deras praktiker. I tidigare forskning har många belyst samhällsvetenskapernas uppbyggnad under efterkrigstiden och de nya positivistiska vetenskapsidealerna kopplade till detta i Amerika och Europa. Men genom att följa Segerstedt har jag analyserat vad som hände när en aktör gick från ett ideal för att urskilja gruppen till ett annat – hur det invercade på dennas forskningsverksamhet och studieobjekt.

I dag lever gruppkategorin kvar i kunskapsområden som socialpsykologin och sociologin, och har som sätt att tänka och förstå hur samhället fungerar blivit allmängods. Ur den aspekten var Segerstedts vetenskapliga verksamhet mycket lyckad, även om få tog över hans teoretiska system. I forskningslitteraturen har begreppet massa tidigare lyfts fram som ett belysande exempel på sekelskiftets och mellankrigstidens tidsanda. Gruppkategorin har ofta lämnats därefter. Jag hoppas ha kunnat visa att sådana till synes oansenliga kategorier är viktiga och intressanta att studera. De var en gång innovationer och föremål för vetenskapliga och politiska strider, och de fortsätter i hög grad strukturera vårt vetande om samhället.

The transformation of the group category: Epistemology, ontology and politics in Torgny T. Segerstedt's study of groups 1939–1955

Why was the group seen as a new and promising political and scientific category in the Swedish interwar period, and why was the category redefined in the postwar era? This article sets out to answer these questions through a study of Torgny T. Segerstedt and his analysis of the group category. Lorraine Daston's notion that in scientific practice the epistemology effects the ontology of the studied object is used as a theoretical framework to show how the study of the group should be situated in two different contexts.

In the interwar period, Segerstedt, like other philosophers, turned to social psychology and borrowed the group category from American and English discussions. The category was seen as pivotal in the understanding and upholding of democracy in an era of totalitarianism. People without a strong sense of group belongingness easily turned into masses, emotional, irrational, and mobilized to obey a dictator. Segerstedt instead believed the ideal society to be made up of primary groups, such as the family. Putting forward the group category as a new way of seeing society Segerstedt also criticized other concepts like the individual, race, and class. These interwar texts about the group were meant to contribute to both science and a general democratic discussion. The epistemology was that of an "armchair observer", in Haaro Maas words, i.e. someone who compiles knowledge from others to create new syntheses.

In the newly formed social sciences of the postwar period, a new ideal arose. Disciplines like sociology were supposed to solve welfare problems, and their research was aimed at specialized publics. Torgny T. Segerstedt became the first professor of sociology in Sweden and made the group category the center of the discipline. However, the group was now supposed to help with wellbeing at work and general adjustment in society. Influenced by American neopositivist sociology he stated that sociology's goal was to measure and statistically account for different groups and to discover where the norms in the groups came from. This new epistemology changed how the group category was conceptualized, as it became more hierarchical. The study shows how scientific research in the social sciences changes when turning from one way of observing to another.

Keywords: Sweden, 20th century, Torgny T. Segerstedt, History of the social sciences, Group category, Sociology, Epistemology